

Наталія Костусяк

ORCID: orcid.org/0000-0002-9795-6038

Олександр Межов

ORCID: orcid.org/0000-0002-5299-417X

УДК 811.161.2'37'38(049.32)

DOI: 10.31558/1815-3070.2022.43.17

СУЧАСНІ ЗАПОЗИЧЕННЯ В АСПЕКТІ СТИЛЬОВИХ ВИЯВІВ, СЕМАНТИКИ ТА МІЖГАЛУЗЕВИХ ЗМІЩЕНЬ

Рецензія на монографію: Личук Марія, Навальна Марина, Молоткіна Юлія. Динаміка запозичень в українській мові початку ХХІ століття: монографія. Київ: Видавництво КОМПРИНТ, 2021. 228 с.

Упродовж останніх десятиріч українська мова зазнала посутніх змін, які відбулися на різних рівнях, але чи не найбільше на лексичному та стилістичному. Один із виявів динамізму – активізація запозичених одиниць, що, потрапляючи в українськомовний простір, почасти модифікують свою семантичну структуру, розширюють сферу вживання, репрезентують міждисциплінарні й міждисциплінарні зміщення. Не меншу вагу має їх вивчення з акцентом на стильові й жанрові різновиди текстів. Зрештою, пріоритетним постає студіювання чужомовізмів у контексті освоєння, кодифікації й збереження національно-мовної самобутності, зокрема відповідності до сучасних лексичних, морфологічних і правописних норм. Увесь цей ємний спектр питань нині перебуває на вістрі актуальності й позитивно, що він знайшов віддзеркалення в монографії Марії Личук, Марини Навальної, Юлії Молоткіної «Динаміка запозичень в українській мові початку ХХІ століття». У «Передмові» праці зазначено, що об'єктом студіювання обрано англізми, які з-поміж різноманіття слів іншомовного походження нині належать до найуживаніших. Їх активізацію пов'язано з тим, що «англійська мова є мовою міжнародної політики, науки і культури» (с. 7), а також із низкою зовнішніх чинників, зокрема дистанціюванням від догм радянської ідеології, культурною асиміляцією із західними країнами, демократизацією суспільства і, як наслідок, мови.

Осягнення специфіки вказаних запозичень дало змогу проаналізувати їх з акцентом на стильову диференціацію, зокрема з огляду функціонування в офіційно-діловому, науковому, художньому, конфесійному й публіцистичному стилях, визначити нові тематичні групи слів іншомовного походження, обґрунтувати англізми як самостійну частину лексичного складу, виявити випадки субстандартизації одиниць іншомовного походження, розглянути зазначені лексеми в контексті орозмовлення літературної мови, зацентувати на випадках дифузності та розмитті меж мовних стилів сучасної української мови. Розв'язання цих та низки інших кардинальних завдань, на аналізі яких зупинимося далі, не тільки свідчить про особливий лінгвістичний хист авторського колективу, їхнє вміння вдало зреалізувати новаторський підхід, а й про інформаційну глибину, аргументованість і наукову новизну праці.

Рецензована монографія містить чотири різні за структурою розділи («Теоретичні аспекти вивчення запозиченої лексики» (с. 8–25), «Традиція викорис-

тання запозичень у писемних стилях української мови» (с. 26–66), «Тематичні групи новітніх запозичень у публіцистичному стилі» (с. 67–135), «Неозапозичення в мові Інтернет-мереж – на перехресті функціональних стилів» (с. 136–186)), висновки (с. 187–191), списки використаної літератури (с. 192–215), лексикографічних праць (с. 216–218) та джерел (с. 219–221), а також додатки (с. 222–227).

У першому розділі, глибоко осмислюючи підґрунтя проблеми, М. Личук, М. Навальна та Ю. Молоткіна з'ясовують головні засади дослідження іншомовної лексики в різні часові зрізи. Еволюцію поглядів розпочато з аналізу концепцій І. Я. Франка, І. І. Огієнка, Б. Д. Грінченка, А. Ю. Кримського та ін. і завершено напрацюваннями багатьох сучасних науковців. Крім того, розглянуто принципи диференціації запозичень в українському мовознавстві (с. 16–20). Простудіювавши науково-теоретичну літературу й розглянувши різні теорії, дослідниці грамотно збалансували низку дискусійних питань і подали власне бачення порушеної проблеми. Цілком закономірним вважаємо обґрунтування поняттєвої бази дослідження. Заслугує поцінування толерантна дискусія щодо класичних дефініцій деяких термінів, серед яких *запозичені слова*, *іншомовні слова*, *неозапозичення*. У рецензованій монографії обґрунтовано синонімію понять *запозичення*, *неозапозичення* та *новітні запозичення*. Свої міркування авторки аргументують стрімкою динамічністю процесу сучасної лексичної інтерференції й складністю визначити, які із широковживаних англізмів, поки не зафіксованих у сучасних словниках, «є “новішими” за інші» (с. 18). Чітке декларування власної позиції демонструє спроба розмежовувати терміни *запозичені слова* та *запозичення*, критерієм чого визначено часові ознаки проникнення мовних одиниць та рівень їх засвоєння. На переконання М. Личук, М. Навальної та Ю. Молоткіної, *запозичені слова* – «давно засвоєні всіма рівнями мовної системи лексеми, які були запозичені в минулих століттях, давно стали частиною української лексики і не сприймаються мовцями як чужомовний елемент (напр.: запозичені з іранської мови слова *собака* та *хата*)» (с. 18). Натомість *запозичення*, запевняють дослідниці, – лексеми, що «перенесено з однієї мови до іншої в результаті мовних контактів у період ХХ – початку ХХІ ст.» (с. 18). Саме цим терміном та його семантичними корелятами *неозапозичення* та *новітні запозичення* як такими, що найточніше віддзеркалюють специфіку процесу сучасної лексичної інтерференції, оперують М. Личук, М. Навальна та Ю. Молоткіна. Прагнучи досягти чіткості в термінуванні, вони вдаються до пояснення понять *запозичення* та *іншомовні слова*, які, попри схожість, не перебувають у відношенні повної синонімії (с. 18). До переваг праці зараховуємо прагнення науково вмотивувати семантичну близькість базових понять *англізми*, *лексеми англломовного походження*, *лексеми іншомовного походження*, *іншомовізми* та *чужомовізми* (с. 19).

Не порушує алгоритму інтеграційного аналізу запозичень початку ХХІ ст. акцентування на позамовних чинниках, що мають безпосередній вплив на лексичний склад української мови загалом та проникнення неомінацій іншомовного походження зокрема (с. 20–24). За спостереженнями дослідниць, «головними позамовними факторами запозичення англізмів є престижність та мода англійської мови, оскільки вона визнана мовою міжнародного спілкування» (с. 24).

До важливих питань, порушених авторським колективом, належить з'ясування доцільності вживання іншомовізмів. Дослідниці розмірковують, що, з одного боку, активне проникнення та надмірне використання зазначених лексем часто сприймають як загрозу чистоті мови, адже вони певною мірою «спотворюють» її мелодійність та автентичність, розхитують норми, а з іншого – визнання того, що «англізми стали невід'ємною частиною сучасного повсякденного спілкування», спонукає «дотримуватися принципу здорового глузду і не вживати їх тоді, коли можна скористатися українським відповідником» (с. 25). Такий підхід вважаємо об'єктивним і цілком умотивованим.

Переконливу теоретичну модель опису запозичень у різних писемних стилях української мови запропоновано в *другому розділі* монографії, де зацентовано на функціонуванні лексики вказаного різновиду в різножанрових текстах, її семантичній амплітуді та процесах детермінологізації. Цю частину праці розпочато з грамотного й вичерпного аналізу нових слів, виявлених у текстах офіційно-ділового стилю, уважне й скрупульозне студіювання яких дало змогу стверджувати, що вони позбавлені характерної для інших стильових різновидів «експансії» англізмів й особливо американізмів. «В офіційно-діловому стилі використовують запозичення з багатьох інших європейських мов, наприклад, такі широкоживані запозичення з французької мови, як *бюджет* (та похідний від нього прикметник *бюджетний*), *форс-мажор* тощо» (с. 31). Ще одним важливим фрагментом цього підрозділу вважаємо висновок про тяглість тенденції запозичення, адже, як свідчить ілюстративний матеріал, новітні англізми функціонують поряд із давно адаптованими запозиченнями. Опис аналізованих мовних одиниць крізь призму їх семантичної палітри уможливив вирізнення фінансових і юридичних термінів, а також понять комп'ютерно-інформаційних технологій. Такий семантичний діапазон умотивовано «потребою в найменуванні нових реалій у суспільстві та функціями офіційно-ділового стилю, які полягають у забезпеченні комунікації в державно-управлінських сферах та економіці» (с. 33).

Другий підрозділ другого розділу (с. 33–44) містить інформацію про особливості вживання запозичень у науковому стилі. Зокрема, ідеться про збагачення науково-технічних, правничих, соціально-психологічних термінів, понять комп'ютерних технологій, політології, педагогіки та сфери освітньої діяльності. Виправданним із погляду цілісності осмислення специфіки нових слів вважаємо акцентування уваги на явищі детермінологізації. М. Личук, М. Навальна та Ю. Молоткіна зазначають, що «велика кількість загальнонаукових та галузевих термінів англomовного походження перейшла до загальнономовного ужитку. Особливо це стосується лексем англomовного походження зі сфери комп'ютерних технологій, які стали частиною міжстильової лексики» (с. 40). Авторський колектив цілком аргументовано пов'язує зазначені трансформації «з технологізацією суспільства, у якому комп'ютерні та інформаційні технології стали невід'ємною частиною повсякденного життя не лише науковців, а й пересічних громадян» (с. 40).

Про сповідування принципу поетапності та дотримання чітко сформульованих методологічних засад свідчить опис іншомовізмів у художньому стилі (с. 44–51). У цьому фрагменті роботи зацентовано на новітніх запозиченнях, які, з од-

ного боку, слугують засобом об'єктивного віддзеркалення сучасних реалій, художніх образів тощо, а з іншого – орозмовлюють тексти. Такий функційний діапазон виявляє субстандартна лексика (сленгізми, жаргонізми та вульгаризми англomовного походження).

М. Личук, М. Навальна та Ю. Молоткіна цілком закономірно приділяють помітну увагу функціюванню чужомовізмів у конфесійному стилі (с. 51–55), адже, за спостереженнями авторського колективу, порушена проблема не знайшла повного віддзеркалення в лінгвістичній парадигмі. На переконання дослідниць, аналізований «стиль української мови виявився найменш “піддатливим” до експансії англійської мови» (с. 53), причиною чого можна вважати низку чинників, зокрема відносну обмеженість сфери вживання конфесійної лексики, відсутність впливу на неї молодіжної субкультури, моди, західного стилю життя та ін. Водночас хибним було б твердження про те, що тексти релігійної тематики абсолютно позбавлені англійських неозапозичень. Вони поповнили конфесійний стиль, але тільки той його різновид, який представлено на спеціальних сайтах, форумах у мережі Інтернет, де транслюють церковні богослужіння чи в друкованій формі інформують про певні події. Отож, проникнення чужомовізмів у конфесійний стиль відбулося передусім завдяки процесам диджиталізації та технологізації суспільства, а також активізувалося в часи ковідної пандемії.

З огляду на кількість англізмів діаметрально протилежними можна вважати відкриті до лексичних інновацій та різноманітні за тематичним діапазоном тексти публіцистичного стилю (с. 55–63). Активне проникнення до них запозичень зумовлює низка факторів, серед яких детермінологізація іншомовних понять, трансформація структури та стилю сучасних публікацій, демократизація суспільства, глобалізація, диджиталізація, прагнення авторів «осучаснити» текст, зробити його яскравим, влучним, цікавим для читача. Аналізуючи засвідчені в публіцистиці неозапозичення, дослідниці принагідно порушують проблему графічного передавання деяких голосних, приголосних, дифтонгів англійської мови, виявляють випадки написання тих самих слів із дефісом і без нього та ін. Неусталеність оформлення пов'язана із застосуванням транскрипційних і транслітераційних прийомів, а також намаганням пристосувати нове слово до правил українського правопису. Співіснування всіх указаних прийомів часто зумовлює наявність кількох графічних варіантів англізмів, що спричинює нагромадження цих мовних одиниць у мові. Спостережено, що кількаваріантність написання притаманна переважно багатоскладовим словам.

Глибиною проникнення в суть досліджуваних мовних одиниць позначений опис тематичних груп новітніх запозичень, зафіксованих у публіцистичному стилі. Порушену проблему з належною повнотою розкрито в *третьому розділі* рецензованої праці. М. Личук, М. Навальна та Ю. Молоткіна передусім вдаються до докладного аналізу інтернетних текстів, указують на їх трансформацію й відмінність від традиційного друкованого продукту: «Доступність мережі широкому загалу людей перетворило його із засобу спілкування у засіб масової інформації. <...> Ситуація змінилася за останні десять років, і якщо раніше дослідники називали Інтернет “четвертим медіа” або “новим медіа”, то тепер, інтернет-ЗМІ

із “нових” перетворилися в повсякденну реальність і поступово витісняють традиційні засоби масової інформації, адже в Інтернеті розміщені телебачення, радіо, а також низка друкованих ЗМІ. За час свого існування Інтернет та соціальні мережі пройшли шлях від “молодшого брата” традиційних ЗМІ до автономного інформаційного ресурсу» (с. 67). На тлі вияскравлення специфіки інтернетної публіцистики у праці досить докладно схарактеризовано семантичний діапазон лексем, зокрема виділено англізми, які не змінили своєї семантики, і ті, що зазнали значеннєвої модифікації (ідеться про звуження чи розширення семантичної структури). Подані в монографії міркування вважаємо цілком обґрунтованими, адже вони зіперті на словники англійської мови, до яких активно апелюють дослідниці. Аналіз неологізмів розпочато зі слів соціально-економічної та суспільно-політичної тематики (*аутсорс, бенчмаркінг, блокчейн, брекзит, коворкінг, краудфандинг, стартап, панамагейт, шатдаун, ф'ючерс*). Помітну увагу зосереджено на дослідженні семантики медійних неозапозичень (*бренд, тренд, фактчек, фідбек*) й англізмів сфери інформаційних технологій (*бот, багтрекер, бекенд, гаджет, девайс, месенджер, фотошоп, фронтенд*). У праці послідовно та концентровано описано лексеми спортивної тематики, зокрема футболу (*велтервейт, вінгер, дриблінг, сейв, хавбек, центрбек*) і боксу (*апперкот, джеб, свінг, хевівейт*). Схвального відгуку заслуговує не тільки їх витлумачення, а й вияв випадків переносного вживання. Такий акцент вважаємо цілком логічним і прийнятним, оскільки він дає змогу говорити про розширення семантичної структури аналізованих неозапозичень, свідчить про наявність дифузних явищ і вказує на тривання процесу мовної адаптації. У поле зору авторського колективу потрапили іншомовізми шоу-бізнесу, кіноіндустрії, мистецтвознавства (*дабстеп, кавер, мешап, саундтрек, селебриті, шоумен; мок'юментарі, сиквел, ситком, спойлер, хорор; артбук, дудл, мурал, перформанс (перфоманс), скетчбук*), що, подібно до номінацій попередньої групи, також мають здатність до вторинного вияву й функціонування з переносним значенням. Семантичну палітру англізмів початку ХХІ ст. завершує аналіз лексем, представлених у текстах кримінальної тематики. Цілісність й усебічність дослідження забезпечує аналіз нових номінацій у контексті їх словотвірної активності. Дотримання вказаних пріоритетів послугувало основою для вирізнення похідних одиниць, утворених суфіксальним (*аутсорсинговий, бенчмаркінговий, коворкінговий, лобіст, стартапер, твітнути, фотошопити, ф'ючерсний*) та префіксальним способами (*прифотошопити, ретвітнути*). Специфіку різних за значенням іншомовізмів удокладнює їх студіювання з опертям на частоту вживання, що відбивають виражені у відсотковій формі показники. Запропонована класифікація іншомовної лексики з акцентом на її неологізацію, значеннєві параметри й актуалізацію достатньо підтверджена фактичним матеріалом.

Позитивної оцінки заслуговує опис неозапозичень у мові інтернет-простору, чому присвячено *четвертий розділ* монографії. З'ясовуючи специфіку елементів розмовного стилю та наголошуючи на їх реалізації переважно в усній формі, авторки вказують на низку зовнішніх чинників, які вплинули на переміщення розмовних одиниць до сфери писемного спілкування. Серед них виокремлюють роз-

виток інтернетної комунікації та «багатоаспектність і різноплановість Інтернету як явища» (с. 138). Відрадно читати, що нині простежуємо позитивну динаміку використання української мови в онлайн-спілкуванні. За спостереженнями М. Личук, М. Навальної та Ю. Молоткіної, «все більше громадян України пишуть свої пости та коментарі в соціальних мережах українською мовою» (с. 139). Скрупульозність аналізу фактичного матеріалу увиразнює теза про трансформацію інтернетного письмового тексту, а також про те, що найширший спектр мовних засобів містять загальнотематичні соціальні мережі, спілкування у яких створює новий спосіб комунікації, схожий до усного різновиду розмовного стилю. У цій частині монографії схарактеризовано міжстильові англомовізми з нейтральним значенням та сленгізми й жаргонізми, здатні в певних контекстах набувати саркастичного відтінку. У межах міжстильової лексики розглянуто номінації зі сфери соціальних мереж та відеохостингів (*селфі, лайк, потс, репост, твіт, контент, сторіс, інфлюенсер, хештег*), інформаційних технологій (*девайс, інтерфейс, тачскрін*), культури та різноманітних видів візуального мистецтва (*тренд, бренд, арт, тізер, флешмоб, трек, саунд-продюсер, семплер*), обслуговування (*спонж, контуринг*), спорту (*роунджампінг, серфінг*), а також на позначення реалій життя англомовних країн (*паб, кеб*). Часто дослідниці звертають увагу на процес адаптації аналізованих лексем до норм української мови, передусім ідеться про набуття цими одиницями граматичних категорій того класу слів, до якого вони потрапили. Наукову новизну монографії увиразнюють міркування про англізми як повноцінний складник сучасного українського лексикону, а не «іншомовні вкраплення», адже їх функційний вияв зумовлений не просто модою, пожвавленням економічних, політичних та культурних зв'язків з англомовними країнами, бажанням мовців продемонструвати свою освіченість, а й призначенням цих одиниць називати реалії сучасного світу, бути невід'ємною частиною повсякденного життя українців, обслуговувати різні сфери їх діяльності (с. 153–154). Активізацію процесу запозичення сленгової й жаргонної лексики, що суттєво поповнила розмовну українську мову, пов'язано з другим десятиліттям ХХІ ст. Використання зіставного методу дало змогу виявити випадки належності аналізованих слів до міжстильової лексики в мові-джерелі та їх субстандартизацію в процесі адаптації до української мови.

Монографія М. Личук, М. Навальної, Ю. Молоткіної «Динаміка запозичень в українській мові початку ХХІ століття» засвідчує достатню впорядкованість, інформативність, чіткість та обґрунтованість часткових і загальних *висновків*, що увиразнюють її належний науковий рівень і теоретично-практичну цінність.

Важливість і повноту рецензованого дослідження забезпечують досить інформативні додатки, у яких запропоновано фрагменти деяких статей, а також інфографіки. Варто вказати на значну репрезентативність схематично поданої інформації про найуживаніші тематичні групи запозичень у текстах ЗМІ (додаток В), обсяг різних за значенням номінацій комп'ютерно-інформаційних технологій (додатки Г, Д), спортивних термінів (додаток Е), іншомовних лексем шоу-бізнесу, кіноіндустрії та мистецтвознавства (додаток Є). Продуктивність функціонування запозичень у текстах офіційно-ділового стилю відбиває інфографіка додат-

ку Ж. Вияскравленню вживання міжстильової лексики англомовного походження та сленгізмів і жаргонізмів у мові інтернет-мереж сприяють додатки відповідно З й И.

Рецензована монографія інтегрує й акумулює найважливіші відомості про запозичення початку ХХІ століття. Вона відповідає сучасним вимогам до видань такого зразка. Матеріали праці можуть бути використані в науковій і навчально-педагогічній діяльності, зокрема слугувати основою підручників і посібників із лексикології, стилістики сучасної української літературної мови, комунікативної лінгвістики й дискурсології. Заслугує схвалення манера викладу матеріалу, послідовність і вичерпність опису наукової проблематики.